

**Tafsir Dergisi -Tafsir Journal**

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2 (Aralık/ December 2025) 88-93.

**Muhaddislere Rehber Hatîb El-Bağdâdî ve El-Câmi‘ Adlı Eseri, yazar  
Muhammed Enes Topgöl**

**(İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2025),  
208 sayfa, ISBN: 978-975-548-739-7**

**A Guide for Hadith Scholars: al-Khatib al-Baghdadi and His Work al-  
J mi‘, by Muhammed Enes Topgöl**

**(Istanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation  
Publications, 2025), 208 pages, ISBN: 978-975-548-739-7**

**Bekir Talha Saatcio lu**

**Yüksek Lisans   rencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü / Hadis  
Anabilim Dalı**

**Master’s Student, Selçuk University, Graduate School of Social Sciences/  
Department of Hadith**

**Konya, Türkiye**

**talhasaatcioglu@gmail.com**

**orcid.org: 0009-0009-6030-3840**

**Makale Bilgisi/Article Information**

**Kitap Değerlendirme/Book Review**

**Geliş Tarihi/Received: 17.05.2025**

**Kabul Tarihi/Accepted: 30.07.2025**

**Yayın Tarihi/Pub Date: 30.12.2025**

**Atıf/Cite as**

**Saatcio lu, Bekir Talha, Muhaddislere Rehber Hatîb El-Ba d d  ve El-Câmi‘ Adlı Eseri,  
Tafsir Dergisi 5/2 (Aralık 2025), 88-93.**

**Saatcio lu, Bekir Talha. “A Guide for Hadith Scholars: al-Khatib al-Baghdadi and His Work al-  
J mi‘.” *Tafsir Journal* 5/2 (December 2025) 88-93.**

**İntihal/Plagiarism**

**Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed  
by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published by Tafsir Journal,**

**Turkey. <http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>**

**Bu eser Creative Commons At f-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.**

### Muhaddislere Rehber: Hatîb El-Bağdâdî ve El-Câmî' Adlı Eseri

Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis alanına ışık tutan önemli eserlerinden birisi *el-Câmî' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmî'* adlı eseridir. Bu eser üzerinde çalışma yapan Muhammed Enes Topgöl'ün *Muhaddislere Rehber: Hatîp el-Bağdâdî ve el-Câmî'* Adlı Eseri başlıklı kitabı; ön söz, giriş, beş bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Topgöl, *el-Câmî'*nin yüzeysel bir özetiyle yetinmeyip, bunun yerine eseri yapısal olarak analiz ederek, mümkün olduğunca kendi tarihsel bağlamı ile ilmi telif geleneği içinde ele almıştır. Eser, erken dönem çalışmalarına ışık tutarak, alanında çokça atıf yapılan *Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Câmî'* adlı eserinin muhtevası, telif sebebi, tarihi başta olmak üzere, nakil serüveni, yapısal analizi ve kaynakları gibi çeşitli konular hakkında içeriği ile alakalı bilgiler sunması hadis sahası açısından kayda değer bir çalışma örneği olmuştur. Kitap, yeterince önem verilmeyen önceki asırlara dair yeni araştırma alanları açarak mümbit ve özgün bir örneklik oluşturmıştır.

**Anahatar Kelimeler:** Hadis, Muhaddis, el-Câmî', Hatîb, Edep.

### A Guide for Hadith Scholars: al-Khatîb al-Baghdadi and His Work al-Jâmi'

One of al-Khatîb al-Baghdadî's significant works that sheds light on the field of Hadith is *al-Jâmi' li-Akhlâq al-Râwî wa Âdâb al-Sâmi'*. The book titled *A Guide for Muhaddiths: al-Khatîb al-Baghdadî and His Work al-Jâmi'*, authored by Muhammad Enes Topgöl, is composed of a preface, an introduction, five chapters, a conclusion, and a bibliography. Rather than offering a superficial summary of *al-Jâmi'*, Topgöl analyzes the work structurally and approaches it within its historical context and the broader tradition of scholarly authorship in the Islamic sciences. By shedding light on early-period scholarship, this work offers valuable insights into various aspects of al-Khatîb al-Baghdadî's *al-Jâmi'*—a frequently cited source in the field—including its content, purpose of composition, historical background, transmission journey, structural analysis, and sources. It stands as a significant contribution to Hadith studies. Moreover, the book opens fertile and original avenues for research into earlier centuries that have not received sufficient scholarly attention, thereby establishing a noteworthy model of academic inquiry.

**Keywords:** Hadith, Muhaddith, al-Jâmi', al-Khatîb, Adab.

### Muhaddislere Rehber: Hatîb El-Bağdâdî ve El-Câmî' Adlı Eseri,

#### Muhammed Enes Topgöl\*

Hicrî 5. asrın ortalarında yaşamış olan Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), hadis ilimleri başta olmak üzere İslâmî ilimler, tarih ve edebiyat gibi ilimlerle yakından ilgilenmiştir. Hadis rivayetlerindeki titizliği ile tanınan Bağdâdî için muhaddis ve biyografi yazarı olan İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082'den sonra), onun devrinin en önemli şahsiyetlerinden olduğunu, Dârekutnî'den (ö. 385/995) sonra Bağdat'ta onun ilmine sahip kimsenin yetişmediğini belirtmiştir. Zehebî (ö. 748/1348) ve Tâceddin es-Subkî (ö. 771/1370) gibi birçok âlim, Bağdâdî'nin, yaşadığı dönemin en büyük hadis otoritesi olduğunu belirtmiştir. Hatîb, hadis usulüne dair ilk eseri yazdığı bilinen muhaddis Râmhürmüzî (ö. 360/971) ve Hâkim en-Nîsâbü'rî'den (ö. 405/1014) sonra *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye'*si ile sahasında sistematik ve kapsamlı telif edilen en muteber çalışmayı ortaya koymuş, alanın vukufiyet sahibi âlimleri

tarafından kendisi hakkında onun eser yazmadığı çok az usûlü’l-hadîs konusu kaldığını ifade etmişlerdir.<sup>1</sup>

Bağdâdî’nin hadis alanına ışık tutan önemli eserlerinden birisi *el-Câmî’ li-ahlâki’r-râvî ve âdâbi’s-sâmî’* adlı eseridir. Bu eser üzerinde çalışma yapan Muhammed Enes Topgöl’ün *Muhaddislere Rehber: Hatîb el-Bağdâdî ve El-Câmî’ Adlı Eseri* başlıklı kitabı; ön söz, giriş, beş bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Topgöl, *el-Câmî*’nin sadece yüzeysel bir özetinin yapılmayacağını; aksine, eserin yapısal olarak analiz edilerek, mümkün olduğunca kendi tarihsel bağlamı ve ilmî telif geleneği içinde ele alınacağını ifade etmiştir. Ayrıca beşinci asrın ilmi faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunmasının önünün açılmasına yardımcı olunacağını aktarmıştır (s. 13). Giriş bölümünde genel olarak kitap tanıtılarak bölümlerinin hangi metodlarla, hangi konuları kapsadığı ile ilgili bilgi verilmiştir. *el-Câmî*’nin literatür tahlili yapılarak doğrudan ya da dolaylı olarak ülkemizde ve yurt dışında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin listesi verilmiş olup onlardan ayrıran noktalara temas edileceği bilgisi aktarılmıştır (s. 17).

Birinci bölüme yazar, ünlü hadis âlimi ve hâfızı İbn Hacer’in (ö. 852/1449) “*İnsaf sahibi herkes bilir ki Hatîb el-Bağdâdî’den sonraki muhaddisler onun kitaplarına muhtaçtır.*” sözleriyle başlayarak, Hatîb’in ilmî anlamdaki değerini ortaya koymuştur. Klasik kaynakların Hatîb’in hayatını daha önce çok detaylı ele almaları sebebiyle teferruatlı olarak hayatına yer vermemiş, özet ve temel bilgiler ile yetinmiştir. Hayatıyla beraber ele aldığı eserleri kısmında yazar, klasik ve modern kaynakların Hatîb için verdiği listeleri incelemiş, tekrar ve farklı isimlerle adlandırılan aynı çalışmaları düzenlendiğinde doksan yedi eserinin olduğunu aktarmıştır. Eserlerinin sayısına ulaşmasıyla beraber onları kronolojik sıraya koymaya çalışmıştır. Hatîb’in bitiş tarihi belli olan eserlerini çalışmasının merkezine alıp, yapılan dış atıflar ile birlikte değerlendirerek kitapları büyük ölçüde kronolojik sıraya koyduğunu vurgulamıştır (s. 36). Bu şekilde yapılan kronolojik çalışma öncelikle Hatîb’in kendi kitapları arasındaki dönemsel ve ilmi ilişkiyi ortaya koyacak, sonrasında ise yaşadığı dönemle alakalı eserlerin yazıldığı yılların etkisini daha hissedilir kılacaktır.

İkinci bölüm “*el-Câmî*’nin telif sebebi, tarihi ve nakil serüveni” başlığı ile başlamıştır. *el-Câmî* kitabına hâkim olmayan okuyucuların kitapla alakalı genel bilgi sahibi olduktan sonra kitabın detayları ile ilgili okumalara geçmeleri için beşinci bölüm olan “*el-Câmî*’nin Muhteva Tahlili” başlıklı bölümü, Hatîb’in hayatı ve eserlerinden sonra ikinci bölüm olarak yer alması kitabın okuyucu açısından daha anlaşılır ilerlemesini sağlayacaktır.

Yazar, “Edep” türü kitapların ortaya çıkmasını üç farklı sebebe bağlayarak açıklamıştır. İlk olarak dönemin sadece bilgi amaçlı değil kişilerin ve grupların entelektüel birikimlerini geliştirme gibi bir sorumluluklarının olduğunu düşünerek bu tür eserlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İkincisi ise, klasik Yunan ve Süryani metinlerin tercümelemleri o dönemi etkilemiştir. Son olarak ise, bizim eğitim ve öğretim faaliyetlerimiz Yahudi ve

\* Muhammed Enes Topgöl, *Muhaddislere Rehber: Hatîb El-Bağdâdî ve El-Câmî’ Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2025).

<sup>1</sup> M. Yaşar Kandemir, “Hatîb el-Bağdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997).

Hristiyanların eğitimini nasıl etkilemişse onlardan tevarüs eden bazı bilgiler de bizi etkilemiş olabileceğinden bahsetmiştir (s.48). *el-Câmî*’nin ortaya çıkışını aktardıktan sonra, Hatîb, döneminin ilmi durumundan memnun olmadığını, az bir ilme sahip olanın ilmini pazarlayarak kendisini hadis ashabından görmelerinden hoşnutsuz olduğunu belirtmiştir. Böylelikle kitabın asıl konusunun Ehl-i hadîsin ilim yolundaki ahlaki durumlarının nasıl olması gerektiğini ele almıştır (s. 52).

Topgöl, *el-Câmî*’nin kendisinden önce yazılmış hangi tür eserlere atıf yapıldığını ele alarak edep ile alakalı önceki dönemlerden etkilenmenin olup olmadığını ortaya koymuş ve kendi eserini oluşturduktan sonra *el-Câmî*’ye atıf yaparak oluşan kitaplarında hangi konularda ve nasıl etkilendiğini belirtmiştir.

Hadis ilminin öne çıkan en önemli noktalarından birisi isnâd olmuştur. Bu sebeple Hatîb’in hadis derslerinin nasıl olduğu, kimlerin o derslere katıldığı bilgisi verilmiştir. Âlî isnâd oluşturmak için derslerine katılan küçük yaştaki çocukların bile bilgileri yer almıştır. Kitapta semâ kayıtlarından görsel örnekler sunulması ve konu bütünlüğünü sağlayan şemaların olması, akıcılığı ve aktarımı hızlandırmıştır. Semâ kayıtları üzerinde daha detaylı çalışma ve ayrıntılı analizlerin yapılmasının gerekliliğinden bahsederek, *el-Câmî*’nin hadis usulü yönüne kısaca değinilmiştir.

Üçüncü bölüm, *el-Câmî*’nin cüz yapısını değerlendirerek başlamıştır. Cüz yapısının konu bütünlüğüne göre ayrılmadığı tespit edilmiş, bu düzensiz cüz yapısının sebebinin ise, yazar ya da müstensih sebebiyle olabileceği belirtilmiştir. Aynı şekilde bazı başlıklar altında takdim- tehire gidilmesini gerektirecek bölümler yer almış ve bunun sebebinin de kesin olmamakla birlikte semâ kayıtlarındaki ay kaydının hatalı olması olabileceği değerlendirilmiştir (s. 82-83).

Yazar, metin yapısını incelerken eserde otuz üç ana bölümün olduğunu iki yüz seksen bir alt başlığın yer aldığını ve kendi sayımıyla bin dokuz yüz kırk beş rivayetin yer aldığını kaydetmiştir. Bölüm ve başlıklandırmaları incelemiş ve bazı başlıkların diğerlerinden ayrışan yönlerini belirtmiştir. Eserde, irtibatlı olmayan alt başlıkların bulunduğunu ve yer yer tekrarlara düştüğünü kaydeden Topgöl, bunların bir kısmının yazardan kaynaklanabileceğini ele alırken bir kısmının da kitap râvilerinden kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bunu ve bununla birlikte kitap râvisinin tasarruflarını örneklerle değerlendirmiştir. Hatîb’in her başlık altında yorum yapmadığını; ancak bazı bölümlerde yorumlarının daha yoğun olduğunu belirtmiş ve bu bilgilerin sıklığını görsel grafiklerle sunmuştur. Ayrıca, otuz üç bölümün on yedisine doğrudan bir rivayetle, on altı bölümüne ise açıklamalar yaparak başladığını ifade etmiştir (s. 96). Bununla birlikte, incelediği başlıklandırmaları gruplar hâlinde özetlemiş ve bunları zaman zaman 'varılabilecek sonuçlar' şeklinde değerlendirmelere tabi tutmuştur.

Yazar, konuya giriş yapma ve konuya tekrar dönüş gibi anlatım unsurlarını örneklerle ele almıştır. Ayrıca, iç atıfları da ayrıntılı şekilde incelemiş; Hatîb’in yaptığı atıfların, eserin

belirli bir iç sistematiğe sahip olduğunu ve yazarın metni titizlikle gözden geçirdiğini gösterdiğini ifade etmiştir. (s. 103).

Dördüncü bölümde *el-Câmî*’nin kaynaklarına yer verilmiştir. Kaynaklar, açık, dolaylı ve örtük alt başlıklarında incelenmiştir. Açık kaynaklar olarak ele alınanlar, eserinde doğrudan yer verdiği kaynaklardır. İlk olarak bu bölüme Hatîb’in diğer eserleri için verdiği atıflar örnekler ile değerlendirilmiştir. Yazar, Hatîb’in atıf yaptığı eserleri inceleyerek onun kitaplarının kronolojik sırasını oluşturmuştur. Ayrıca, açık kaynak olarak kullandığı bir diğer örneğin, sayıca az da olsa, şifahi kaynaklar olduğunu belirtmiş; bu bağlamda, yazılı kaynakların dışında gerçekleştirdiği görüşmelerden de aktarımlar yapmıştır. Bununla birlikte, Hatîb’in çok geniş bir kitap yelpazesine sahip olmasına rağmen, yazar, ulaşamadığı bazı eserlerin de bulunduğunu ifade etmiştir. (s. 113-120).

Dolaylı kaynaklar ise doğrudan kaynak vermek yerine daha çok müstahrec çalışması yapılmasını ifade eder. Bu bölümün incelemesi özellikle 5. asır hadis çalışmaları ile alakalı genel bir bilgilendirme sağlamaktadır. Hatîb eserine almak istediği bir metni mevcut isnad yerine kendisinin mütabi bir senedi varsa o şekilde kaydetmektedir. Doğrudan bir müellife varan mevcut isnad ile kaydetmişse başka bir kanalla o metne ulaşamadığı ifade edilmektedir. Hatîb’in kitabının adını düşünerek hem de içeriği açısından Râmhürmüzî’nin *el-Muhaddisü’l-fâsıl*’ı üzerine bir müstahrec olarak tasarlandığı imajını çizdiğini belirtmektedir. Yazar, önceki alimlerin istihrac mantığı ile derledikleri kitaplarını başlıklandırma yaparak düzenlemelerinin yeni bir forma dönmediğini dolayısıyla özgün bir çalışma olarak görmediğini ifade etmiştir (s. 129-130). Örtük olarak aktarılan kaynaklar bölümünde *el-Câmî*’ eserine hangi hocalarından ne kadar rivayet eklediği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Tablo olarak da görseller sunulmuştur. Aktarım kalıpları başlığı altında ise Hatîb’in hadis nakletmede kullandığı şigalar hem grafik olarak hem bilgi olarak sunulmuştur. Kaynakların hangi coğrafyadan ağırlıklı olarak alındığını tespit etmek amacıyla, Hatîb’in hocaları üzerinden bir çalışma yapılmış; bu çalışmada, yüzde yetmiş sekiz oranında en fazla Bağdat’ın kaynak coğrafya olarak öne çıktığı belirlenmiştir. (s. 130-150).

Kitabın beşinci bölümünde ise yazar, *el-Câmî*’nin muhtevası ile ilgili bilgi vermiştir. Özellikle kitapta hadisle alakalı yer alan tarih ve usûl bölümleri hadis çalışmaları açısından *el-Câmî*’i değerli kılmakta olduğunu aktarmıştır. Hadis türü açısından *el-Câmî*’de yer alan merfu, mevkuf ve maktu rivayetlerin oranlarına değinilirken hadislerin sıhhat durumlarına da ayrıca yer verilmiş olup grafiklerle desteklenmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri açısından *el-Câmî*’de yer alan edep, ahlak ve saygınlıkla alakalı tavsiyeler kısaca değinilmiştir. Hadis talebesinin hadisi yazacağı mürekkep ve hokkasına kadar bütün ayrıntıları barındırdığı ifade edilmiştir. Bölümün sonunda *el-Câmî*’nin hadis tarihi ve usulü açısından değerlendirilmesi yapılarak sonuç sunulmuştur (s. 153-184).

Önceki değerlendirmelerin ardından yazar, yöntemsel yaklaşımını ortaya koyarak, Hatîb el-Bağdâdî’nin *el-Câmî*’ adlı eserini nasıl inceleyeceğini açıklamıştır. Hadis alanında çokça atıf yapılması hasebiyle hem Hatîb hem de kitabı hakkında yapılan akademik

çalışmalar ve içerikleri detaylı olarak sunulmuş olup mevcut çalışmalardan farkı ortaya konulmuştur. Yazarın uzun yıllar eser üzerinde mesai harcaması, eseri tercüme edip yüze yakın oturumun ardından iki kapak arasına alması sebebiyle, eser üzerindeki yetkinliği belirgin olarak hissedilmektedir.

Eserinin sonunda Arapça ve Türkçe olarak düzenlenmiş geniş bir kaynakçaya yer vermesi, yazarın birçok kaynaktan yararlanarak çalışmasını titizlikle tamamladığını göstermektedir. Bu kaynakların hem klasik kaynaklar hem de çağdaş kaynaklar olması evrensel bir bakış açısı yakalamasını sağlamış, böylelikle önceki asırların bakış açılarını ve günümüz ilmi birikimini birlikte ele alarak sunmuştur.

Çalışma, kitabın başlığında da belirtildiği üzere “Muhaddislere Rehber” niteliğinde olup öncelikli olarak hadis alanının okuyucusuna hitap etse de, içeriği itibarıyla farklı ilim dallarına mensup araştırmacıların da ilgisini çekebilecek niteliktedir. Bu sebeple, özellikle hadis ilmine özgü bazı kavramların kısa açıklamalarla sunulması, metnin anlaşılabilirliğini önemli ölçüde artıracaktır. Tahdîs ve ihbâr sigalarının kullanımı, semâ ve arz yolları, imlâ, istihraç gibi teknik terimlere dair açıklamalar bu bağlamda faydalı olacaktır. Nitekim bazı bölümlerde, kavramların yeterince tanıtılmaması nedeniyle anlamayı güçleştiren ifadeler rastlanmaktadır.

Bölümlerin girişinde o bölüm hakkındaki kısa tanıtlar yapılması eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bütün bölümler için geçerli olmasa da özellikle 3. ve 4. bölümlerdeki özetlemeler konu bütünlüğü açısından dikkate değer fayda sağlamaktadır. Bölümlerin yer sıralaması bakımından beşinci bölüm olan "el-Câmi'nin Muhteva Tahlili", ikinci bölüm olarak sunulsaydı konu bütünlüğü daha anlaşılır hâle gelebilirdi. Önce kitap hakkındaki genel bilgiler ile kitabın muhtevası tanıtılıp sonrasında ise kitabın farklı yönlerine ait özelliklerinin sunulması okuyucu açısından bütüncül okuma yapmasını sağlayacaktır.

Genel anlamda kitapta kullanılan dilin akademik, sade ve anlaşılır bir yapıda olduğu ifade edilebilir. Teknik açıdan ise konu başlıkları, sayfa düzeni ve numaralandırmalar özenle düzenlenmiştir. Bunun yanında kitapta; harita, şema, tablo ve grafik gibi görsel anlatımların bulunması kitaba analiz kolaylığı sağlayan bir sunum katmıştır. Eser, erken dönem çalışmalarına ışık tutarak, alanında çokça atıf yapılan Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmî'* adlı eserinin muhtevası, telif sebebi, tarihi başta olmak üzere, nakil serüveni, yapısal analizi ve kaynakları gibi çeşitli konular hakkında içeriği ile alakalı bilgiler sunması bakımından hadis sahası açısından kayda değer bir çalışma örneği olmuştur. Kitap, yeterince önem verilmeyen önceki asırlara dair yeni araştırma alanları açarak mümbit ve özgün bir örneklik oluşturmuştur.

**Kaynaklar:**

Kandemir, M. Yaşar. “Hatîb el-Bağdâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/452-460. İstanbul: TDV yayınları, 1997.